

Complexiteit en fragmentatie: (internationale) gezinnen gevangen in een juridisch labirint

*Wendy Schrama**

1. Inleiding

Inmiddels viert het UCERF-symposium zijn twintigste verjaardag. Dat is een behoorlijke periode, vooral in een tijdsgeest waar verandering en dynamiek aan de orde van de dag zijn. Dat we er ook dit jaar weer in geslaagd zijn een symposium over 'Actuele ontwikkelingen in het familierecht' te organiseren, stemt ons dan ook tevreden. In een tijd waarin academische vrijheid en financiering van onderwijs en onderzoek soms bevochten moeten worden, in en buiten Nederland, is dit niet vanzelfsprekend. Dat brengt me naar het onderwerp van deze bijdrage: complexiteit en fragmentatie in het materiële familierecht, in het internationaal privaatrecht en de gevolgen die dat heeft voor internationale families.

2. Complexiteit en fragmentatie in het materiële familierecht

Laten we beginnen met complexiteit en fragmentatie in het materiële familierecht. Deze begrippen zijn nauw met elkaar verweven. Het familierecht in Nederland is de afgelopen decennia ingrijpend aangepast aan de sterk veranderde maatschappij. Die maatschappelijke veranderingen zijn een belangrijke oorzaak van de toegenomen complexiteit en fragmentatie in het recht. De manier waarop mensen hun familierelaties

* Prof. dr. mr. Wendy Schrama is hoogleraar familierecht en rechtsvergelijking aan de Universiteit Utrecht en directeur van UCERF.

inrichten is behoorlijk gewijzigd ten opzichte van de tijd waarin Boek 1 BW ontworpen werd. Maatschappelijke en economische ontwikkelingen, zoals secularisering, individualisering, de opkomst van de welvaartstaat en globalisering, hebben het gedrag van burgers sterk beïnvloed. Demografische ontwikkelingen laten zien dat er minder huwelijken worden gesloten, dat kinderen in steeds grotere verhouding bij ongehuwde ouders worden geboren, dat de bevolking sterk vergrijsd en dat er in toenemende mate meer alleenstaanden zijn. De stijging van het aantal echtscheidingen en samengestelde gezinnen en de opkomst van alternatieve manieren om kinderen op de wereld te zetten en op te voeden horen daar ook bij. Ook hebben mensenrechten veel invloed op hervormingen van het familierecht gehad. Als gevolg van deze wijzigingen sloten de regelingen in Boek 1 BW niet meer goed aan bij de maatschappij en het gedrag van mensen. De wetgever heeft daarop gereageerd door de wetgeving aan te passen, als gevolg waarvan de wetgeving veel complexer, en (daarmee) ook gefragmenteerder is geworden.

Dat geldt bijvoorbeeld voor de regeling van partnerrelaties in Boek 1 BW. Het geregistreerd partnerschap, ingevoerd met het oog op de mogelijkheden voor paren van gelijk geslacht hun partnerrelatie vorm te geven, kende aanvankelijk in 1998 behoorlijke verschillen met de regeling van het huwelijk. Stapsgewijs is dit met verschillende wetten aangepast.¹ Dat betrof ook de gevolgen in het afstammings- en gezagsrecht.² Nu is er

-
- 1 Wet van 5 juli 1997, *Stb.* 1997, 324, inwerkingtreding 1 januari 1998, tot wijziging van Boek 1 van het Burgerlijk Wetboek en van het Wetboek van Burgerlijke Rechtsvordering in verband met opneming daarin van bepalingen voor het geregistreerd partnerschap; Wet van 9 oktober 2008, *Stb.* 410 tot wijziging van enige bepalingen van Boek 1 van het Burgerlijk Wetboek met betrekking tot het geregistreerd partnerschap, de geslachtsnaam en het verkrijgen van gezamenlijk gezag; Wet van 27 november 2013 tot wijziging van het Burgerlijk Wetboek en het Wetboek van Burgerlijke Rechtsvordering mede in verband met de evaluatie van de Wet openstelling huwelijk en de Wet geregistreerd partnerschap. Daarnaast nog veel andere kleinere wetswijzigingen. Zie ook het overzicht: P. Vlaardingerbroek, *GS Personen- en familierecht*, titel 5A Boek 1 BW, aant. 1 (online, bijgewerkt 31 januari 2025).
 - 2 Wet van 9 oktober 2008 tot wijziging van enige bepalingen van Boek 1 van het Burgerlijk Wetboek met betrekking tot het geregistreerd partnerschap, de geslachtsnaam en het verkrijgen van gezamenlijk gezag.

nog maar een beperkt aantal verschillen, maar helemaal gelijk met het huwelijk loopt het niet. Het huwelijk werd in 2001 opengesteld voor paren van gelijk geslacht, maar toch werd het geregistreerd partnerschap niet afgeschaft. Daarnaast werd het huwelijksrecht (met name het aangaan en einde) aangepast om ‘vreemde’ huwelijksnormen die de wetgever niet zag zitten, te weren.³ Ook werden het huwelijksvermogensrecht (in drie verschillende etappes) en het alimentatierecht behoorlijk aangepast.⁴ Voor ongehuwde paren bestaat geen specifieke regelgeving in Boek 1, al zijn er op verschillende plaatsen in Boek 1 BW wel rechtsgevolgen aan deze relatie verbonden.

Daarmee is de wetgeving behoorlijk complex en versnipperd geworden en stapsgewijs in korte tijd aanzienlijk gewijzigd. De eenmaal ontstane complexiteit en fragmentatie zijn echter moeilijk ongedaan te maken of te vereenvoudigen. Het recht bestaat uit regels die zich ook tot elkaar moeten verhouden en intern consistent moeten zijn. Ook weven regels zich door de rechtspraktijk vaak verder in elkaar waardoor het moeilijker wordt er een setje regels uit te halen. Bovendien is het vanuit politiek oogpunt minder interessant om in wetgeving te snoeien dan

Stb. 2008, 410. De inwerkingtreding is geregeld bij Besluit van 6 februari 2009, *Stb.* 2009, 56. Zie ook: W.M. Schrama, ‘Rommelen in het gezags- en naamrecht: beter op de kleintjes letten’, *WPNR* 2009/6800, p. 456-461 en W.M. Schrama, ‘Scenario’s voor het relatie-recht: van ‘alles blijft bij het oude’ via een hink-stap-sprong naar wetgeving voor alle samenleefrelaties’, *WPNR* 2018/7220, p. 1031-1038.

3 Wet van 7 oktober 2015 tot wijziging van Boek 1 en Boek 10 van het Burgerlijk Wetboek betreffende de huwelijksleeftijd, de huwelijksbeletselen, de nietigverklaring van een huwelijk en de erkenning van in het buitenland gesloten huwelijken (Wet tegengaan huwelijksdwang, *Stb.* 2015, 354; Wet tot wijziging van het Wetboek van Burgerlijke Rechtsvordering, het Burgerlijk Wetboek en enige andere wetten (tegengaan huwelijkse gevangenschap en enige andere onderwerpen), *Stb.* 2023, 84.

4 Wet van 31 mei 2001 tot wijziging van de titels 6 en 8 van Boek 1 van het Burgerlijk Wetboek (rechten en plichten echtgenoten en geregistreerde partners; *Stb.* 2001, 275; Wet van 14 maart 2002 tot wijziging van titel 8 van Boek 1 van het Burgerlijk Wetboek (regels verrekenbedingen; *Stb.* 2002, 152; Wet van 18 april 2011 tot wijziging van de titels 6, 7 en 8 van Boek 1 van het Burgerlijk Wetboek (aanpassing wettelijke gemeenschap van goederen; *Stb.* 2011, 205. Zie H.J. Weijers, *GS Personen- en familierecht*, titel 6 Boek 1 BW, aant. 1 en 2 (online, bijgewerkt 15 oktober 2025). M.b.t. alimentatie: Wet van 18 juni 2019, *Stb.* 2019, 283 tot herziening van de partneralimentatie.

een wet met nieuwe regels in te voeren, omdat er geen direct zichtbaar probleem mee opgelost wordt. Kortom, het familierecht in Nederland is gefragmenteerd en complex geworden en er is weinig kans dat daar snel verandering in komt.

3. Iedereen wordt geacht de wet te kennen

Dat brengt mij bij de volgende constatering. Ons recht kent een rechtsbeginsel dat ervan uitgaat dat iedereen geacht wordt de wet te kennen. Dat betekent niet een actieve kennis hebben van het recht, maar dat burgers kennis kunnen nemen van de regels. Dat impliceert dat wetten openbaar gemaakt moeten worden. In de literatuur wordt in dit verband (los van het familierecht), mede in het licht van een inkomens- en vermogenskloof tussen burgers, de vraag opgeworpen of men geacht kan worden de wet te kennen als deze zo complex is dat een beroep op een juridisch specialist vereist is om de inhoud te kennen, terwijl er juist bezuinigd wordt op de rechtshulp.⁵

Als we deze gedachtes toepassen op het relatierecht, dan hoeft het geen verbazing te wekken dat burgers het spoor bijster raken. Voorheen was het overzichtelijk en simpel met één bij iedereen bekende relatievorm, het huwelijk. Ook toen kenden mensen het huwelijksrecht niet in detail. In die tijd waren er beperktere opleidingskansen, terwijl de algemene informatievoorziening bepaald niet als vandaag de dag was. Tegelijkertijd was het idee van het huwelijk vermoedelijk, door zijn lange geschiedenis, wel meer onderdeel van de overgeleverde kennis dan de kennis over de verschillende relaties en hun (steeds wisselende) rechtsgevolgen nu. In onze tijd hebben we alle mogelijkheden om kennis over het recht te vergaren, al zal voor een burger vaak niet helder zijn welke informatie betrouwbaar is in de veelvoud aan internetinformatie. Onderzoek wijst uit dat burgers slechts een beperkt begrip hebben van de juridische realiteit. Zo is helder

5 C. Smith & H. Kloosterhuis, 'Ieder wordt geacht de wet te kennen', *arsaequi.nl*, 31 mei 2022.

dat mensen vaak niet goed weten welke juridische verschillen er zijn tussen huwelijk, geregistreerd partnerschap en ongehuwd samenleven.⁶ Het kennen van het recht is de afgelopen decennia daarnaast niet eenvoudiger geworden, omdat het vaak gewijzigd wordt van inhoud en door de toegenomen complexiteit en fragmentatie van het familierecht.

4. Internationale relatie en familierecht

Hiervoor werd de situatie belicht voor het relatierecht binnen Nederland. Uitzoomend naar het familierecht in Europa, is duidelijk dat er grote verscheidenheid bestaat in de manier waarop wel of juist niet gereageerd is op maatschappelijke ontwikkelingen. In sommige landen bestaat wel een geregistreerd partnerschap, en in andere niet; in een groeiende groep landen bestaat specifieke wetgeving voor informele samenleefrelaties, die onderling sterk wisselt in rechtsgevolgen. Het familierecht verschilt ook inhoudelijk op het gebied van scheiding, onderhoud, vermogen en pensioenrechten. Daarmee is ook de kans op nieuwe verschillen tussen jurisdicties toegenomen.

Gelet op de sterke globalisering zijn er in toenemende mate internationale stellen die per definitie met meerdere, uiteenlopende rechtsstelsels te maken hebben. Verschillen in nationaliteit en het zich vestigen in een ander land dan dat van de nationaliteit maken de juridische kant van relaties een stuk ingewikkelder. Niet alleen is dan kennis van het materiële familierecht vereist, maar ook van het internationale familierecht en het internationaal privaatrecht. Internationale stellen krijgen vaak te maken met complexe juridische kwesties, mede doordat er geen uniforme set

6 K. Boele-Woelki, I. Curry-Sumner, M. Jansen & W.M. Schrama, *Huwelijk of geregistreerd partnerschap?*, Deventer: Kluwer 2007, p. 210-211. Zie ook: W.M. Schrama, 'Autonomie en bescherming van affectieve samenleefrelaties in het Nederlandse recht: de weegschaal slaat te ver door naar autonomie', in: A.-L. Verbeke e.a., *Preadviezen 2024, Vereniging voor de vergelijkende studie van het recht van België en Nederland*, Boom: Den Haag 2024, p. 141-180.